
חידת רחל מורפורגו

Author(s): עמנואל בן-גריון

Source: *Moznaim* / מאזנים, תש"ג, Vol. ט"ז, No. ד' (צ' (תש"ג), p.

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.com/stable/23826446>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

אבל אף כאן אין ההוה אלא שער לעבר והארץ היא פתח לחוצה לארץ. וטעמו עמו: ילדות היא מולדת!... והיא הגרעין למרחב הגדל, והיא נקודת טבורו של עולם. מכאן מסתבר מפני מה מבצבץ ה"אני" אפילו בתחום שירי הטבע ותיאורי ההוה, כגון ב"שער פריחה" ו"שער מראות". כך דרכה של ילדות מעולם לראות את מאורעות הסביבה מתוך שפופרת היותה. מחמת תפיסה זו חביבים כל כך על האדם הימים הראשונים, בשעה שה"אני" היה עיקרו של עולם. ואף אם זעיר היה אותו עולם הרי היה כולו שלו. בגן עדן זה של הילדות הרי עץ החיים ועץ הדעת נטועים בתוך הלב, ואין הפרש בין עולם חוץ לעולם פנים.

פעמים הוא משבץ משל בתוך השיר, משל שהרעיון עיקר בו ודינו כסמל לחיים, כגון שלוש התקופות שבהן מודקק האדם לפרחים, התופס חלק הגון מהקדמת השיר "לילך". משל זה הוא יותר מקישוט סתם, והוא מעביר את נקודת הכובד מן המרכז אל ההיקף. ואף על פי ששיר מסוג זה הוא כמין מחירות של שירים, שכל חוליה היא חטיבה לעצמה, מכל מקום יש להזהר בשעת הצירוף שלא לפגום בשווי המשקל הן בכמות והן באיכות. אם אתה מפסם את אורחך במיני מתיקה בתחילת הסעודה יש לחוש שמא לא נשתייר עוד מקום להנאה באמצע הסעודה. האחדות שברביבו תלויה בטיב המזיגה ובמידתה, בשיעור הבליטה ובחכמת ההבלעה.

לעומת זה נתונים לפניך שירים שהם בחינת מקשה אחת, כגון השיר "אחי החיל". המות הכפול של הבן ואמו מצויר כמאורע אחד, כסיבה ומסובב, כשתי הקצוות של שלשלת אחת. ממין זה הוא גם השער האחרון. ציור האח וציור האחות משלימים את צורת המשפחה, ומתוכה בוקעות ועולות דמויות אחרות החבויות עדיין בנרתיק העתיד.

השירים כבושים ראשם ורובם במציאות הריי אלית, ואף פני האגדה אחוזים בחבלי היש. היסוד התיאורי הוא עיקר לו, שמתוך כך מתקרב העבר אל ההוה, ומאורעות תמול נראים כתלויים בשיי פולי האופק של היום.

מ. א. ז'ק

ג

המשורר האוהב, כאמור, את הנוסח האב"טוביגרפי — חוזר ומדגיש כמה פעמים את מספר שנותיו, כגון: "הייתי בן ה'א בזמן שפרצה בעולם מלחמה"; או: "אשאל ואדרוש את שלשים ושלשת שנות חיתי", וכיוצא בזה. ואי אתה יודע אם כוונתו להטעים את מיעוט ימיו או שמא קץ במשא השנים. הנה הוא רואה עצמו רך וצעיר והנה הוא אומר: "היום, שגדלתי (גם שבתי מעט)". המאמר המוסגר יש בו מטעם: בלחישת אגלה לכם, וספק הוא אם המלה האחרונה עיקר כאן והיא באה למעט את דמותה של המלה הנוראה שלפניה. על כל פנים מתמיהה במקצת דרכו להזכיר את יום המיתה כזקן ורגיל. ודאי שתי המלחמות וכל הפורעניות הכרוכות בינתיים נטלו את האימה מן החדלון והפיגו טעם מיתה, בין שהיא בידי שמים בין שהיא בידי אדם. ושמא אין הוא הושש למלאך המות מפני שכבר צרר את משנתו בחרוז הכפול ובחרוז הרגיל, בטור הארוך ובטור הקצר. הרי הוא נפרד מאתנו על סף ביתו האחרון מתוך ארגעה ונחמה:

מִקְתָּב וְעִגְיוֹנִי — הוּא וְיָחִי וְיָגִיעַ

קִרְבִּנו אַחַר שְׁנָמוֹת.

לשון רבים כאן מכוון לכותב האגרת ולמקב"ל, אבל יש שהוא תופס לשון רבים כדי להקנות את חודו של העוקץ ולחפות על ה"אני" בצורת ה"סתם", כגון עיר הילדות, היא התחנה ממנה יצא מסענו ראשון, ושמה יתנוסס בתחנה אחרונה, ביום נסיים המסע האחרון..."

יש שירים שאינו מסתפק בגופם אלא מצרף להם פתיחה והתימה, כגון "שלג" או "מאיר הכליומר נעשה קומיסר". בשיר האחרון שהוא בחינת ספור בהרזים, ספור ריאלי כולו, הוא פותח וחותם בשבח עיר מולדתו ובית אביו. מתוך כך אתה רואה את המסגרת כעיקר על גבי עיקר, ובה מתנוססים הפרטים האבטוביגרפיים על "רבית השנים", הם הבנים, ובצדם גם, אם הבנים" ושמה לפנים והיום. סימן בתוך סימן שלא להחליפה באחרת. כנגד זה קבועה המסגרת של "שלג" בארץ-ישראל, והוא הדין השיר "לילך".

חידת רחל מורפורגו

מה תַּעֲשֶׂה רָמָה? פְּרַחַל נֶאֱלָמָה.

הידועה בשמה (קדמה לרחל בלובשטיין במאה שנים). מספר שיריה — חמשים ושתיים; מספר

* עוגב רחל. שירים ואגדות מאת רחל מורפורגו. הוצאת מחברות לספרות. תל-אביב, תש"נ.

י. זמורה הדפיס מחדש את הס' "עוגב רחל",* אוסף שירי המשוררת רחל מורפורגו לבית לוצאטו, המשוררת העברית הראשונה

גלויה על רגש אפסות, הודאה הלובשת צורת המליצה למען הסתתר עם גילוייה. מתחת לשיר אחד, — ברכה לבית בן-אחיה, שנולד לו בן, — היא רושמת: „דברי דודתך הדורשת שלומך, רחל בת ברוך לוצאטו ע"ה, עתה מורפורגו רמה ותולעה.“

נשאל את פי השירים.

בת נ"ז חיברה את שירה המפורסם, שהוכנס גם לכמה אנתולוגיות, — „אלה דברי רחל, בבוא לאזניה כי שמה נזכר לתהילה במכתבי-עתים.“ סניטה הפותחת בשני בתים מרובעים אלה:

אוי לי תאמר נפשי, כי מר לי מר,
טפח רחמי עלי ואתימר.
שפתי קול אומר: שירך נשמר,
מי כמותך, רחל, לזמנת שיר?

רחמי ישוב אלי: רחמי נמר,
גולה אתר גולה עורי סמר,
טפמי לא עמד בי, פרמי זמר,
מקלפות אפקד, לא עוד אשיר.

והסיום המיואש, שנשאר בו גם שמץ של טענה:

הנה העד יעד תושב והלך —
אין חכמה לאשה כי אם בפלך.

ולעת שיבה, כשהיא בת שבעים ושש:

יביום מיתתי	הוא יום שמחתי
במקום קינה	גילה רנה
ותמור שקים	לבשו גאים
גם אל מחול	מחול אפחול
כי גרושי	הם נשואי:

על הפסוק האחרון מעיר המביא את שיריה לבית-הדפוס את ההערה המפרשת: „כדבר האמור גירושי עולם הזה הם נישואי עולם הבא.“

גם הזכרת „כי מר לי מר“, ועל אחת כמה וכמה יצירת אימרת-כנף משלה: „גירושי הם נישואי“, — לא יובנו אם תבינם כמליצה גרידא. היא כבשה את מכאובה, גם לא בשיר תשים תולתה, „אשה יהודיה“ אף היא, בוטחת בצור, מצפה לגואל. אנו רואים את האשה הזאת, אשת חיל שנתקיימו בה כ"ב פסוקי תהילה שבמשלי שלמה במלואם, בכללם גם זה היוצא דופן: „פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה“, כולם לפי הפשט הגמור שלהם, ואך אחד יחיד לפי מידת הסוד: „ות שחק ליום אחרון.“

עמנואל בן-גריון

שנות שירתה — חמשים וארבע. למעשה שונה החשבון מן המנין החיצוני הזה: רוב השירים נוצרו במחציתו השנייה של תחום-הזמן הנזכר, היינו משנת חייה החמשים ושבע עד שנתה השמור נים ואחת, היא שנת מותה.

הגואל את נחלתה של רחל זו ראשונה, יצחק קסטיליוני, הקדים לספרו קיצור דברי חייה. מן הפרטים הביאוגרפיים האלה מתאחים בנפשנו וזכרונונו ביחוד שנים: רומן נישואיה ויתמותה הרוחנית. ספור אהבתה: היא בחרה בחתן נגד רצון הוריה ושמרה לו אמונים בשנות ההמתנה, עד שהשכילה להחזיר את הוריה מדעתם ולזכות בהסכמתם — וברית אהבתה נתקיימה למעלה מחמשים שנה. יתמותה, כמשוררת, בחייה המשפחתיים: בעלה זה, בחרר הלב, לא התעניין בדברי שיר בכלל ואף לא בשיריה בפרט; וכמידת האב כן מידת בנו, שלשת הבנים שילדה לו, והם שלחו ידם במסחר. (אמנם הבת היחידה, פנינה, היא אשר מפיה עתיד היה מחבר הביאור גרפיה לקבל פרטים על חיי האב, והיא גם ששמרה על נחלת המשוררת, אפשר שהשיבה את רוחה גם בעודנה בחיים.) הבנים לא נשאו להם נשים, גם הבת נשארה ערירית; האם דאגה למשפחה יומם ולילה, ללא עזרת משרת או משרתת, עד ששאר לה רק יום אחד בכל חודש, הוא יום ראש-החודש, להתייחד עם בת-שירתה.

שד"ל, בן אחי אמה של רחל, וצעיר ממנה בשנים, מסר אחד משיריה הראשונים, והיא אז עדיין לא נשואה, למנדל סטארן, שהדפיסו ב„כוכבי יצחק“ כתבי-עת זה שימש גם אחרי כן האכסניה לפירות רוחה המעטים והצנועים. את מכתביה (שכמה מהם נדפסו בשולי מחברת שיריה), וכן גם מספר שירים נהגה לחתום בשם של ענוה ושפלות רוח, בשם הקשה רמה (ר"ת: ר'חל מ'ורפורגו ה'קטנה). כמעט תמיד היא מצרפת לחתימה הפשוטה גם איזה רמז נוסף למצב נפשה, כעין הודאה על קלות ערכה בעיניה היא. צינן מתחת לשיר אחד: „נפל אשת יעקב מורפורגו“. — התימתה מתחת לשיר אחר: „נאום הצעירה והשפלה, כאוב מארץ קולה, רחל“. — כיוצא בזה: „רהל מורפורגו, בלב נשבר ונדכה“. — „הנקלה שבבריות, ר'מ'ה“. — „אני רמה ותולעה“. — „הקטנה שבקטנות, ר. מ“. — „רמה אני בחיי, קל וחמר במיתתי“. — הציונים האלה ודאי שהם במידה מסוימת מליצה, מנת סגנון מוסכם, מורשת ידורות של מתענווים שגאוותם בכך, אבל במקרה זה הנך מגיע בלי משים לידי הכרה שיש לקבלם במשמעם הראשוני, כהודאה